

ИНТЕРАКЦИЈАТА МЕЃУ ВРСНИЦИТЕ И СОЦИЈАЛНОТО ОДНЕСУВАЊЕ НА ДЕТЕТО ВО УЧИЛИШТЕТО

АПСТРАКТ

Овој труд претставува теоретски осврт на интеракцијата на детето со врсниците како фактор на неговото социјално однесување во училиштето. Интерпретирани се резултатите од повеќе истражувања од оваа област. Се прави дистинкција меѓу моделите на интеракција дете-родител и дете-врсник и како таа се одразува врз однесувањето на детето (адолесцентот). Односите со врсниците играат значајна улога во развојот на социјалната компетенција, социјалните вештини и задоволството од животот не само кај детето и младиот човек туку и во понатамошниот живот како возрасен.

Клучни зборови: интеракција меѓу врсници, другарство, социјално однесување.

Со зголемување на свесноста за важноста на раната интеракција меѓу врсниците, истражувачите се заинтересирале за методологијата со која се идентификуваат децата со ризик а понатака и за интервенирачките стратегии за помош на децата кои имаат проблеми со интеракцијата со врсниците. За таа цел, еден од индикаторите на социјалното повлекување, отсуството од училиштето, деликвенцијата, подоцнежните животни проблеми и предвидувач на менталното здравје како возрасен е честотата и квалитетот на интеракцијата со врсниците во раната возраст (детство и адолесценција).

Голем број истражувања покажале дека со растењето врсниците заземаат сè позначајно место во животот на детето и се бележат како фактори на промените што се случуваат во детството и адолесценцијата. Така, Хартап (1979) зборува за врсничката интеракција која дава големи можности за учење и стекнување искуство што не може да се постигне со ниту еден друг облик на интеракција. Впрочем, повеќето поединци го градат својот живот во опкружување на другари/пријатели како и семејно опкружување. Улогата на врсниците во развојот на детето и во неговото социјално однесување посебно ја нагласуваат Саливан (1953) и Пијаже (1932). Понатака, истражувањата (Hartup,1997; Parker,1995; Berndt,1996; Ladd,1995; Parker и Asher, 1993; Bukowski и Hoza,1989; Ladd и соработници, 1996; Wentzel, 1993)

покажале дека децата кои остваруваат позитивни односи со врсниците манифестираат просоцијални облици на однесување, имаат позитивен став кон училиштето и подобро училишно постигнување, додека чувството на осаменост е помало во однос на децата кои не успеале да создадат позитивни релации со врсниците. Податоците од тие истражувања покажале и дека квалитетот и взаемноста на другарската врска позитивно влијаат врз алтруистичкото однесување на детето, зошто другарството во чија основа е мотивот на еднаквост се заснива на взаемност, споделување, помагање и други алтруистички облици на однесување. Значењето на врсниците за социјалниот и емоционалниот развој на детето теоретичарите го темелат на различностите во интеракцијата помеѓу родители-дете и врсници-дете.

РАЗЛИКИ ВО ПРИРОДАТА НА ИНТЕРАКЦИЈАТА РОДИТЕЛ-ДЕТЕ И ВРСНИЦИ - ДЕТЕ

Спомнатите интеракции се разликуваат во неколку аспекти. Интеракцијата на ниво родител-дете е унилатерална и е привилегија на родителите. Активностите на возрастите кои се насочени кон детето во главно се спроведуваат од позиција на доминантност и имаат воспитна природа. Хартап (1997) наведува дека таквиот однос на возрастите кон децата произлегува од две комплементарни законитости: децата се зависни од родителите и родителите имаат потреба да ги контролираат децата. Многу подемократична е интеракцијата на детето со врсниците бидејќи се темели на рамноправна и взаемна релација.

Токму врз основа на взаемноста, Пијаже ја темели својата теорија на морален развој. Иако директно не се бавел со другарството¹ меѓу врсниците во неговата теорија тоа има клучно

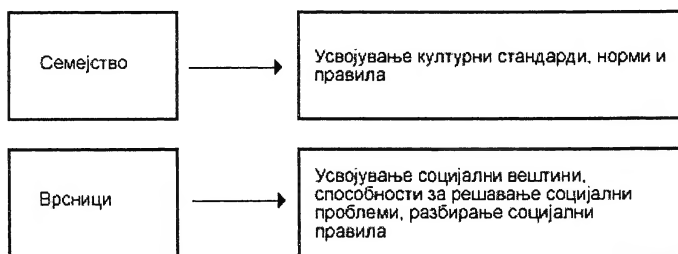
¹ Другарството меѓу врсниците најчесто се воспоставува врз основа на слично социјално потекло, интереси и карактеристики на личноста. Значењето на другарството е во можноста за споделување на размислувањата и интимните доживувања на својата вознемирност, сомнеж и сентименти. Интимноста отвореноста и довербата кои се вткасни во другарските/пријателски врскички врски се замсна за празнината што се создава заради одвојувањето од родителите. Другарствата од времето на адолесценцијата се најчесто најинтимните од другите возрастни периоди. Другарите се бираат меѓу сличните. Но имаат и слични избори во поглед на обласката, музиката вонучилишните активности. Бидејќи постои и засмно влијание тие стануваат уште послични. Другарствата од младоста се трајни, стабилни и блиски а разговорите и поддршката овозможуваат да се намалат напнатостите и стресовите кај младите. Многу истражувања покажуваат дека поседување на социјални вештини ја прави основата за остварување на минимално ниво на прифатеност во врничка група, што нужно води кон смалување на психолошкиот ризик. Без искуството со т.н. еднаков детето не е во можност да ги научи основните комуникациски вештини кои се потребни за моделирање на агресивните модели на однесување, односно за успешна социјализација. На пр. потребата за интимност која се јавува во предадолесценцијата (9-12 год.) ја поттикнува блискоста и другарството меѓу врсници од ист истиот пол (Мурцсва-Шкарин, 2004).

место. Улогата на родителот во моралниот развој на детето е негативна заради перцепцијата на родителот како моќен и авторитативен. Тој респект кон моќниот родител не е рационален затоа што детето не ги разбира причините на правилата кои ги наметнува родителот. Тие верувања според Пијаже не можат позитивно да делуваат на моралниот развој на детето (Berndt, 1996). Взаемниот респект кој можеме да го сретнеме само кај еднаквоправни членови на групата или дијадите е услов за развој на соработка. Идеалната врска со врсниците е обележана со еднаквост и взаемност. Тоа ја поттикнува интеракцијата и дава основа на моралниот развој. Иако овој модел е добро теоретски објаснет, емпириски не е потврден, а посебно конструктот на еднаквост на другарските односи (Berndt, 1996).

Саливан (1953) во својата интерперсонална теорија ја нагласува важноста на врсниците за развивање на позитивни облици на социјално однесување, особено во развојниот период на средното детство и предадолесценцијата. Соработката и интимноста со другарите придонесува за јакнење на самовербата (Berndt, 1996). Иако меѓу врсниците можеме да сретнеме и соперништво тоа не е штетно за развојот доколку не стане стил на интеракцијата. Квалитетот на односите со врсниците е клуч за позитивни социјални (социјално прифатливи) однесувања на детето. Авторот ја нагласува важноста на разликување на интеракцијата дете-родител и дете-дете. Токму тие разлики во интеракцијата произлегле од различните улоги на детето (нерамноправна улога наспроти рамноправна) и го детерминираат значајното место на врсниците во животот на детето, особено на блискиот другар. Релацијата со блискиот другар, како што нагласува Саливан, значајно е различна од сите други релации, обележана е со доверба, лојалност, интимност, самооткривање, помагање, споделување, соработка и како таква влијае на позитивниот психосоцијален развој на детето.

Споредувајќи ги овие две теории на Саливан и Пијаже можеме да заклучиме дека според едната се зборува за морален развој, а според другата за развој на личност, но и двете го истакнуваат квалитетот на односите со врсниците како значаен фактор на социјализација. Интеракцијата со врсниците, за двата автори, го прави контекстот кој служи за учење на социјалните правила, норми и развој на социјалните вештини. Многу автори ја нагласуваат важноста од одвојување на семејството и врсниците како два микросостави кои го опкружуваат детето и кои имаат значајно влијание на неговото социјално однесување. За начинот на делување на овие два микросостави зборуваат и двата теоретски модела: двонасочен процесен модел и еднонасочен процесен модел. Основната идеја на двонасочениот процесен модел лежи во различните релации родител-дете, врсник-дете. Со

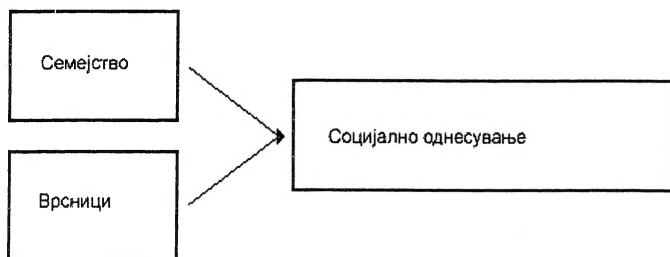
оглед на тоа што интеракцијата се реализира од различни позиции претпоставка е дека влијанието на развојот е различен, односно дека семејството и врсниците делуваат независно. Пијаже и Саливан нагласувајќи ја важноста на врсниците ја занемаруваат улогата на родителите во социјалниот развој. Интеракцијата со врсниците влијае на социјалните вештини, на способноста за решавање социјални проблеми, разбирање на социјалните правила, договори и взаемности, додека родителите влијаат на усвојување на културните стандарди, норми и правила на однесување кај своето дете. Меѓутоа може да се постави прашањето дали односот меѓу родителите и детето секогаш е недемократичен, дали таа интеракција е темелена секогаш на невзаемност, односно дали интеракцијата на детето со родителот е означена, можеби со односот на демократичност, еднаквост и взаемност посебно во адолесценцијата и подоцнежниот живот (Deković и Meeus, 1997).

Слика 1. Влијание на семејството и врсниците врз одредени облици социјално однесување кај детето

Треба да се земе предвид дека односот на младите со врсниците како и со родителите и другите возрасни зависи од поширокиот општествен контекст во кој се одвива развојот на одредени генерации, како и од односите што владеат во нивните семејства, што исто така е општествено условено (Joksimović, 1986). Се чини дека дихотомијата родител-врсник не го дава најприфатливото решение.

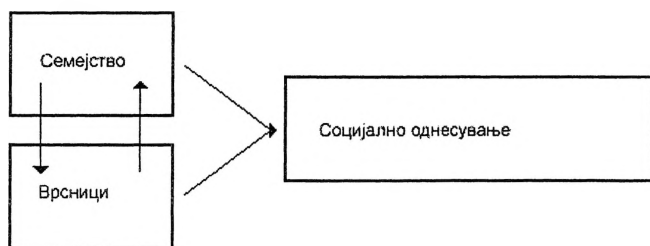
Еднонасочниот процесен модел се заснива на интерактивната улога на двата фактори на социјализација.

Слика 2. Влијание на семејството и врсниците (заедно) врз социјалното однесување на детето

Овие два социјални света делуваат синергично на развојот на детето (Hartup, 1979). Синергичниот и взаемниот однос се состои во претпоставката дека раната врзаност создава "сигурна основа" која делува така што го намалува стравот кај детето во непознати ситуации и го поттикнува во истражувањето на средината. Чувството на сигурност и топлата семејна атмосфера позитивно влијаат на самодовербата и успехот во односите со врсниците (Deković и Meeus, 1997). Успешните односи во семејството се претпоставка за успешни односи со врсниците како во контекст на групата така и во дијада. Родителите и врсниците имаат силно влијание на младата личност, но во различни ситуации. Доколку односите во било која микросредина се нарушени доаѓа до пореметување на односите на некоја друга микросредина. На пример, конфликтната ситуација во семејството како што е разводот на родителите, резултира со проблеми во функционирање на детето со врсниците (Hartup, 1997).

Симболичкиот интеракционизам е пристап кој ја респектира интерсистематската меѓузависност, односно меѓусебно зависното влијание на интеракцијата во семејството и интеракцијата со врсниците (Fine, 1981).

Слика 3. Влијание на семејните и врсничките односи врз социјалното однесување на детето

Симболичкиот интеракционизам поаѓа од три претпоставки: поединецот се однесува во однос на некој објект со оглед на тоа што тој за него значи; значењето на драбата резултира со одредена социјална интеракција; интерпретациите не се статични, туку се менуваат под влијание на интеракцијата. Ваквиот пристап поединецот го гледа од аспект на промена и развој кои се резултат на динамичко делување на различни социјални влијанија, а не со примарно детерминирани биолошки фактори (Fine, 1981). Конјунктивното влијание на семејството и врсниците е поткрепено со многу истражувања. Така Хартап (1979) ги наведува резултатите од истражувањето кои се спроведени на деца од разведени родители. Тие деца покажувале повеќе несогласувања во односите со врсниците, квалитетот на детската игра бил многу послаб отколку кај децата на целосните семејства. Меѓутоа ефектите на нарушените односи во семејството имаат ограничено влијание на квалитетот на детската игра особено кај девојчињата, додека кај момчињата и после две години тие ефекти сеуште можат да се забележат. Хартап заклучува дека емоционалната несигурност која владее во семејното опкружување ја ограничува детската слобода во истражувањето на околината па детето покажува мала самоверба а повеќе антисоцијално однесување.

Симболичкиот интеракционизам детето го набљудува во термините на неговото сопствено искуство во социјалните ситуации. Поимот за себе поединецот го гради врз основа на информацијата која ја добива од сите фактори на социјализација, семејството, врсниците, наставниците, соседите. Овој пристап произлегува од Бронфенбренеровиот еколошки модел кој односот на детето и средината го разгледува во термините на двонасочно влијание, меѓузависност и динамика (Vizek Vidović, V. i sor. 2003). Истражувањата кои вклучуваат споредба на влијанието на врсниците и семејството сигурно подобро би можеле да го објаснат влијанието на тие фактори на социјализација врз развојот на детето (Ladd, 1999). Рецентните истражувања препорачуваат проучување на сите социјални агенси за подобро разбирање на развојот на детето.

ПЕРСПЕКТИВИ НА ВРСНИЧКИТЕ ОДНОСИ

Теорија на односите со врсниците која е често цитирана потекнува од делата на Саливан (1953). Како и Пијаже и Саливан верува дека концептите на взаемно почитување, еднаквост и реципроцитет се развиваат преку односите со врсниците. Саливан ја истакнува значајноста на блиските другарства - пријателства како неопходни за овој концепт. Во раните училишни години

децата се во основа несензитивни за врсниците во однос на тоа дали се другари или не. Во текот на подоцнежните години од основното училиште децата се способни да ги препознаат и да ги проценат личните квалитети на врсниците. Од тука добиваат “сила” за формирање на сопствената личност. Саливан вели дека уште од предадолесценцијата децата стекнуваат посложени концепти за социјалните врски од концептите за еднаквост и взаемност, па така реципроцитетот станува основа за нивното блиско другарство. Еднаш стекнат овој концепт помеѓу другарите се генерализира и на другите врски.

Теоријата на Џорџ Херберт Мид ја истакнува значајноста на односите со врсниците за здравиот развој на детето (George Herbert Mead, 1934, според Rubin, 1999). Во неговата теорија на симболички интеракционизам Мид смета дека способноста да се влијае на селфот се развива степенасто во текот на раните години, прво во функција на игра меѓу врсниците и искуството од социјалната интеракција. Учество во игри со правила и други активности со врсниците водат кон тоа да децата ги разберат перспективите на другите во релација со себе. Тие искуства водат кон концептуализација на “генерализираниот друг” или во генерализираната перспектива на социјалната група, што за возврат води кон неопходноста за организирање на чувството за себе. Накратко, според Мид, интеракцијата меѓу врсниците е од есенцијално значење за нивниот развој не само од перспектива на стекнување на вештини туку и за развојот на селф системот. Ова теоретско гледиште има големо влијание во истражувањата на квалитетот на односите помеѓу врсниците и во организирањето на селф системот (Asher and cop. 1990, Fine, 1987, според Rubin, 1999).

Иако сите современи школи се служат со хипотезата дека искуството со врсниците е директно поврзано со социјалниот, емотивниот и когнитивниот развој на детето, Саливан е автор кој најмногу ја нагласува важноста на интеракцијата меѓу врсниците. “Детето се гледа себе си со очите на другиот” вели Саливан, или лицето себе си се дефинира во термините на сопственото искуство во социјални ситуации. Односите со врсниците во раната адолесценција играат значајна улога во развојот на социјалната компетенција и задоволството од животот. Ова влијание на врсниците врз развојот на детето Саливан го објаснува со разликата во искуствата која се стекнува во интеракција со родителите. Односите во врсничката група (темелени на еднаквост) даваат можност за стекнување на чувство на прифатеност, вредност и блискост. Важноста на односите со врсниците јасно се истакнува во истражувањата кои ги испитуваат ефектите на неадекватните односи со врсниците преку манифестирање на негативни форми на социјално однесување. Во текот на тој период социјалното опкружување се шири па така и

природата на меѓусебните одоси се менува. Чувството на задоволство станува многу важно, а се реализира врз основа на здрави односи со врсниците (Asher и Parker, 1989). Задоволството од чувството на припаѓање и од друга страна осаменоста, се поврзани со врсничките односи во текот на предадолесценцијата и адолесценцијата. Релацијата со врсниците е базирана на рамноправност, а според Саливан (1953) тоа е “правиот однос”. Резултатите на бројни истражувања упатуваат на заклучок дека успешните односи со врсниците се значајни показатели на социјално адекватното однесување на детето во училишната средина.

Хартап, исто така ја нагласува важноста на врсниците во средното детство. Тоа е време на квантитативни и квалитативни промени во интеракцијата дете-дете, но и време кога врсниците во животот на детето завземаат значајно место. Со оглед на тоа дека тогаш детето поминува повеќе време со врсниците, од исклучителна важност му е дали е прифатено од групата. Авторите истакнуваат дека може да се забележат јасни разлики меѓу прифатените и неприфатените деца. Тој статус на децата е релативно стабилен во функција на времето. Саливан (1953) изнесува дека другарството во предадолесценцијата ја означува ширината на капацитетот на детето за соработка и воспоставување на интимни врски во подоцнежниот живот. Другарството на оваа возраст има неколку функции: влијае на вредносниот систем, го одредува очекувањето на детето, го поттикнува чувството на самовреднување и дава можност за воспоставување на интимни врски. Другарите го поттикнуваат психичкото растење и служат како модел за подоцнежна романтичност во брачна и родителска врска. Триесеттина години после Саливан врз основа на истражувањата на Ашер и Паркер (1989) се наведуваат ефекти, односно функции кои другарството ги има за детето.

Другарството влијае: 1. на развојот на социјалната компетенција, 2. на јакнењето на его поддршката и самопроценката, 3. на емоционалната сигурност, особено во нови и опасни ситуации, односно дава заштита, 4. на чувството на интимност, 5. го поттикнува давањето на поддршка и помагање, 6. го поттикнува чувството на доверба во врската и 7. ја поттикнува друштвеноста.

Емоционалната поддршка што ја даваат другарите го поттикнува развојот на когнитивните и социјалните вештини (Parker и Seal, 1996; според Hartup, 1992). Според тоа од исклучителна важност е разбирањето на односите со врсниците и неговото делување врз развојот на позитивни форми на социјално однесување на детето. Способноста за воспоставување и одржување на позитивните односи со врсниците во детството е

препозната како значајно развојно постигнување. Децата кои се задоволни со односот со врсниците се на патот кон психолошкото здравје за разлика од оние деца кои не успеале да воспостават задоволителни односи со врсниците па се сметаат за ризични во поглед на прилагодувањето и пројавувањето на позитивни социјални облици на однесување. Интеракцијата со врсниците игра зачајна улога во јакнењето на когнитивниот и емоционалниот развој, развојот на интерперсоналните вештини и социјалната компетентност.

ЗАКЛУЧОК

Анализирајќи ја литературата од областа на социјалниот развој, посебно на влијанието на односите со врсниците врз детскиот развој, а при тоа осврнувајќи се на привилегиите на тоа влијание кои ги наведуваат Ашер и Паркер (1989), можеме да изведеме заклучок дека влијанието на врсниците го детерминира развојот на социјалните вештини на детето, ја задоволува потребата за интимност, ја поттикнува емоционалната сигурност, ја поттикнува позитивната слика за себе, ги поттикнува позитивните облици на социјално однесување и ја поттикнува друштвеноста. Децата го перципираат другарството / пријателството како врска која дава поддршка и која понатака му помага во совладувањето на стресни ситуации. Поддршката која е основа на другарската врска е најголема во средно детство и во раната адолесценција (Sullivan, 1953). Синтетизирајќи ја добивката што детето ја има од другарската врска Берндт (1989) надоврзувајќи се на Кохен и Вилис (1985 според Berndt, 1989) ги класифицира типовите на социјална поддршка разликувајќи: поддршка на самовербата, информациска поддршка, инструментална поддршка, друштвена поддршка. Освен овие четири типа на поддршка кои ги предлагаат Кохен и Вилис, Берндт смета за нужно да ги разликува емоционалната поддршка, поддршка на довербата и друштвената поддршка. Ервин (1999) ја класифицира функцијата на другарство во неколку категории: задоволување на потребата за дружење, односно задоволување на интринзичната мотивација за другар, развој на социјалните вештини, задоволување на потребата за интимност, менување и тестирање на социјалните спознавања и поттикнување на социјално-когнитивниот развој, поттикнување на дружење и стекнување на социјална поддршка како и емоционална заштита. Различните блиски другарства вклучуваат различни типови социјална поддршка.

Односите со врсниците не претставуваат еднодимензионален конструкт, па можно е различни димензии на тој однос различно и на различна возраст, да влијаат на одредени облици на социјално однесување на децата во училиштето.

Се чини оправдано да се очекува дека прифатеноста од групата врстници во младата возраст и другарството во постарата возраст значајно влијаат врз разбирањето на процесот на развивање одредени облици на социјално однесување кај детето кои се манифестираат во училишната средина.

ЛИТЕРАТУРА

- Мурдџва-Шкарик, О. (2004). *Развојна психологија*. Скопје: Филозофски факултет.
- Asher, S.R., Parker, J.G. (1989). *Significance of Peer Relationship Problems in Childhood*, "Journal of Social Competence in Developmental Perspective", Academic Publishers, 5-23.
- Berndt, T.J. (1989). *Obtaining Support from Friends During Childhood and Adolescence*, во Belle, D. "Children's Social Networks and Social Supports", John Wiley & Sons, 308-331.
- Berndt, T.J. (1996). *Exploring the Effects of Friendship Quality on Social Development*, "The Company They Keep", Cambridge: Cambridge University Press, 346-365.
- Deković, M., Meeus, W. (1997). *Peer Relations in Adolescence: Effects of Parenting and Adolescents Self Concept*, "Journal of Adolescence", 20, 163-176.
- Fine, G.A. (1981) *Friends, Impression Management, and Preadolescent Behaviour*, "The Development of Children's Friendships", 29 – 53.
- Hartup, W.W. (1979). *The Social Worlds of Childhood*, "American Psychologist", 34/10, 944-950.
- Hartup, W.W., Stevenas, N. (1997). *Friendships and Adaptation in the Life Course*, "Psychological Bitten", 112/3, 355-370.
- Joksimović, S. (1986). *Mladi u društvu vršnjaka*. Beograd: Prosveta.
- Ladd, G., W. (1999). *Peer Relationships and Social Competence During Early and Middle Childhood*, "Annual Reviews Psychology", 50, 333-359.
- Rubin, K.H., Coplan, R.J., Nelson, L.J., Lagace-Seguin, D.G. (1999). *Peer Relationship in Childhood*. "Developmental Psychology: An Advanced textbook", 451-501.
- Sullivan, H., S. (1953). *Interpersonal Theory of Psychiatry*, New York : Norton & Company.
- Vizek Vidović, V., Štetić, V. V., Rijavec, M., Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*, Zagreb: IEP, VERN.
- Wentzel, K., R. (1993). *Does Being Good Make the Grade? Social Behavior and Academic Competence in Middle School*. Journal of Educational Psychology. Vol. 85, No. 2. 357-364.

SUMMARY

PEER INTERACTION AND CHILD'S SOCIAL BEHAVIOR AT SCHOOL

This paper elaborates the theoretical views on child's interaction with peers and its influence on different child's and young man's social behavior at school. It interprets the results of many researches, in particular the two kinds of models of interaction, child-child and child-parent, as well as the significant role of peer interaction in the development of social competence, social skills and pleasure of life not only of the child but of the young man and the adult, as well.

key words: *peer interaction, friendship, social behavior.*

БИОГРАФИЈА НА АВТОРОТ

Орхидеја Шурбановска дипломирала и магистрирала на Институтот за психологија, Филозофски факултет-Скопје. Вработена е на Институтот за психологија при Филозофскиот факултет-Скопје како асистент во научните области и предмети од Психологијата на образованието и воспитанието. Работи на докторската дисертација на тема: Семејството и врсниците како фактори на социјалното однесување на детето во училишната средина.